

Кривицька Олена

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Метою перетворень радянського суспільства, що розпочалися в середині 80-х років ХХ ст., були політичні і соціально-економічні зміни країни шляхом демократичного транзиту, за зразком західної цивілізаційної моделі. Реформи здійснювалися за ініціативи політичної еліти, — «зверху», в наслідок чого політичні трансформаційні зміни не тільки не досягли очікуваних результатів, але й призвели загальнодержавну систему до ідентифікаційної кризи. Перед політико-культурною елітою і суспільством в цілому зі всією гостротою постали питання, які характерні для періодів трансформаційних змін: хто ми є? і куди ми йдемо?

Відсутність чітких однозначних відповідей на ці питання привели до стрімкої диференціації всередині радянського суспільства і розпаду колишньої цілісної ідентифікаційної моделі, що об'єднувала різні за своїми характеристиками етнічні групи в єдине ціле в межах такої територіальної системи, яким був СРСР. Унаслідок цього розпаду актуалізувалася сукупність горизонтальних типів ідентичностей: етнічної, як найближчої для людини, що була безпосередньою основою власної самоідентифікації, і регіональної — як безпосередньої основи самоідентифікації за територією, на якій він постійно мешкає. Ці горизонтальні типи ідентичностей з'єднували будову колишньої радянської загальнодержавної ідентифікаційної системи і в процесі політичних трансформацій, які відбувалися, на фоні руйнувань застарілих основ своєї ідентичності стали сприйматися соціумом як компенсаторні типи самоідентифікації, що сприяли стабілізації функціонування політичної системи на етнорегіональному рівні, легітимації регіональними елітами своїх прав на владу.

Виявилося, що нові демократичні інститути, зруйнувавши колишні структури суспільства, що не вкладалися в базисні соціокультурні параметри його побудови, були відторгнуті соціумом через невідповідність формальних норм і правил прийнятої в суспільстві практиці комунікацій. В результаті виникла *криза ідентичності соціуму*, що призвела до руйнування цілісної радянської ідентифікаційної системи і латентних форм взаємозв'язків усередині суспільства — тобто до актуалізації регіональної і етнічної ідентичностей. *Етнорегіональна ідентичність* у політико-соціальному значенні — це психологічна за природою категорія ідентичності, яка уособлює специфіку усвідомлення причетності індивіда до будь-якої представлені в соціальному просторі етнорегіональної спільності.

Дійсно, розвиток багатьох країн в ХХ ст. знівелював усі форми ідентичності, що будувалися на політико-ідеологічному фундаменті надетнічної ідентичності. Так, М. Хайслер у статті «Етнічність і етнічні відносини в сучасному Заході» (1990) припускав, що сучасне західне суспільство вже перебуває на стадії постнаціоналізму, коли *єднання індивіда і соціуму відтворювалося не через етнічність, а через громадянство*¹. Щось подібне сталося і в СРСР, коли самоідентифікація відбувалася через формулу: «Я — не російський, я — радянський».

Тим несподіваніше для багатьох країн став «вибух» етнічності, який збігся з етапом постіндустріального етапу розвитку

світу. Як показала практика, в 90-ті роки ХХ ст. в багатьох країнах, особливо в тих, де відбувалися політичні трансформації після розпаду імперії, активізувався пошук національних коренів. Зростання ролі етнічного чинника привело до етнічного відродження і в результаті — до міжетнічної напруженості, конфліктів, що переросли в масштабні війни. Прикладом тому може служити ситуація з албанцями в Косово і Македонії.

Нагадаємо, що сучасні соціологічні школи пояснюють зростання етнічної ідентичності другої половини ХХ ст. таким чином:

1) етнічне відродження властиве для відстаючих від західного постіндустріального розвитку народів і є результатом етнокультурного розподілу праці, економічної і технологічної експансії більш розвинутих народів;

2) впливають на цей процес світові системи-конкуренти, внаслідок чого незважаючи на уніфікацію матеріальної і духовної культури, інтенсифікується внутрішньоетнічна взаємодія;

3) підвищується вплив великих соціальних груп в економіці і політиці, внаслідок чого етнічні спільності яскравіше позиціонуються в масовій свідомості².

Отже, актуалізація етнічної ідентичності, безумовно, є реакцією соціуму на суспільно-політичні трансформації. Зазначимо: політичні трансформації ведуть до кризи традиційної соціально-політичної системи. Відповіддю соціуму на кризові явища у соціальній дійсності стає формування страху, невпевненості, руйнування звичної системи цінностей. Усе це викликає в масовій свідомості «футуршок», який залучає глибинні психологічні механізми захисту спільності³. Таким чином, актуалізація етнічної ідентичності виявляється у пошуках шляхів стабільного функціонування в умовах нестабільності, та в інтенсифікації міжетнічних контактів. Додамо, що в умовах глобалізації етнічність не тільки не виштовхується з масової свідомості, а навпаки, актуалізується.

У подібній ситуації члени соціуму починають осмислювати минулий історичний досвід, повертатися до вивіrenих цінностей, що підтримують міжпоколінну стабільність спільності, і є чинником, об'єднуючим групу в етнос. Маркер етносу, очевидно, має велике значення для сучасного світу, де інші диференціюючі ознаки груп приховані. В умовах політичної трансформації і втрати особою основи соціальної стабільності етнос стає «аварійною групою підтримки» для тих, хто втратив орієнтири в умовах кризи⁴.

Зростання етнічної ідентифікації на початку 90-х років стало особливо помітним на пострадянському просторі і проявилось в загостренні міжетнічних відносин, конфліктних ситуаціях тощо. В стані кризи в масовій свідомості активізуються архаїчні пласти мислення, такі як свій — чужий. Така біполярність категоризації («ми» — «вони») в умовах суспільної трансформації характерна масовій свідомості і сьогодні.

Категоризація «ми» — «вони» підштовхує до соціальної ідентифікації і групової диференціації. Таким чином, *етнічна ідентичність — це результат порівняння своєї групи з іншими етнічними групами, диференціація яких дозволить їй самоідентифікуватися і знайти власну ідентичність*. Етнічна ідентифікація титульних етносів нових незалежних державах, що утворилися на руїнах радянської імперії, зумовлена усвідомленням своєї належності до етносу та нової держави. Внаслідок цього відбулося загострення сприйняття дискримінації і збільшення культурної дистанції стосовно титульних етносів з боку інших етносів, сформувався «синдром нав'язаної етнічності»⁵.

Зазначимо, що поліетнічне середовище завжди накладає відбиток на етнічну самоідентифікацію особи, розмиваючи її етнічну ідентичність. Формування розуміння етнічної приналежності в таких умовах залежить від приналежності особи до групи більшості або меншини. Ще в складнішому становищі опиняються мешканці поліетнічного середовища в кризових ситуаціях, оскільки етносам необхідно в таких умовах вдаватися до процедури «постійного внутрішнього референдуму» на лояльність до тієї або іншої спільності у процесі етнічної ідентифікації.⁶

Крім того, поліетнічне суспільство виробляє сприятливу біетнічну ідентичність. Успішна міжкультурна адаптація в рамках вироблення позитивної біетнічної ідентичності стимулює процес входження в нову культуру, освоєння її норм, цінностей, образів поведінки і завершується конструюванням позитивної біетнічної ідентичності.

Науковці виокремлюють декілька критеріїв етнічної ідентичності. Перший — культурні відмінності спільності, соціальні конструкції, які активізуються культурними «політичними елітами і створюваними ними інститутами, що є, перш за все, державою. Тобто «цемент», що скріплює нову спільність, — міф про загальне походження, який створює уявлення про належність до групи і сприяє «виробленню відповідної ідентичності, що розділяється

всіма її членами». Другий — межа її спільності, яка визначається культурними характеристиками, що змінюються як в історико-тимчасовому вимірюванні, так і в певних ситуаціях. Третій — культурне середовище, створюване на основі індивідуального вибору і групової солідарності, покликане визначати вектор розвитку даної етнічної спільності, його мету і стратегії. Воно сконструйоване і регульоване політичною елітою спільності.

Дослідники демократичного транзиту пострадянських держав прийшли до висновку, що країнам, які перебувають у перехідному стані, необхідно перш за все сформуванню своєї національної системи соціально-політичної ідентичності і після цього переходити до будівництва державних інститутів і формування широкого комплексу цивільних свобод. Цей висновок стосується і України, оскільки поки ми не визначимося з новим змістом загальнодержавної системи ідентичності, говорити про успішність проходження демократичного транзиту не можна. Для ефективного здійснення демократичних реформ необхідно сформуванню нової моделі загальнодержавної ідентифікаційної системи. Хоча паростки громадянського суспільства, що пробиваються, можуть бути віднесені до найголовніших результатів української трансформації.

Однак, ряд скандалів на початку 2005 р., що увійшли в хронічну стадію і, що ще гірше, перетворилися на засіб здійснення державної політики, спонукають говорити про латентну кризу державної влади. Криза має не тільки політичний, але й соціально-економічний характер, причому в регіональному виконанні. Ця проблема швидко не вирішиться, і розколу, в якій опинилася нині Україна, навіть у разі її не поглиблення, впродовж тривалого часу ще накладатиме відбиток на стиль і методи політичного керівництва. Криза виявила жорстку поляризацію України на Захід і Схід. Колаж влади, що спостерігався протягом президентських виборів 2004 р., є не тільки результатом виборчої кампанії, але і продуктом історичного розвитку України. До того ж, специфіка згаданих виборів у нашій країні полягає в тому, що вони виступають причиною і наслідком не стільки зміни влади, скільки чергового міжелітарного перерозподілу власності як усередині країни, так і між зарубіжними зацікавленими особами. Заклики до поглиблення демократизації в таких умовах стають лише ширмою для подібного перерозподілу.

У зв'язку з цим останнім часом значно зросло і надалі зростатиме розчарування у новій владі серед більшості українських

громадян, які чекали від неї швидких і помітних соціально-економічних здобутків. Адже голосування, а тим більше — вулична підтримка кожного з кандидатів, є зумовлені не стільки їхньою власною популярністю, скільки одіозністю представників старого керівництва, а також вибором того чи іншого вектора розвитку України або заперечення того, що пропонують опоненти.

Зауважимо, що схожа картина «розколу» держави на Схід і Захід, але не настільки інтенсивна, спостерігалася в ході всіх президентських виборів в Україні. У найближчому майбутньому ситуація може стати безпрецедентною, бо історично зумовлений і штучно підтримуваний розкол країни, громадської думки та політикуму в контексті очікуваних результатів політичного реформування стає картою у боротьбі за виконавчу чи законодавчу владу. Політична криза, окрім політичних, висвітлює цілий ряд соціально-економічних протиріч регіонального характеру поглиблених проросійськи настроєною частиною населення, які замовчувалися і своєчасно не розв'язувалися. І, насамперед, це стосується націєбудівництва.

Процес формування національної ідентичності, зазвичай, збігається зі становленням національної державності. Поєднання у соціальній політиці елементів етнонаціоналізму та полікультуралізму породила протиріччя в цілісності сприйняття загальнонаціональної державності. Нагадаємо, що і в Конституції України, прийнятої в 1996 р., обидві ці моделі націєбудівництва присутні. Наявність цих моделей можна пояснити самою суттю перехідного періоду. Дискусії початку 90-х рр. концентрувалися навколо ідеї федеративного устрою України. Проте ця ідея була відкинута прихильниками моноетнічної моделі нації, які вбачали в ній загрозу ще не сформованій державності.

Ідеї полікультуралізму поступово входять у суспільну свідомість, стверджуючись і як нормативне уявлення про мовну компетентність, і в розвитку громадських організацій, зокрема етнокультурних співтовариств. Якщо оцінювати їхню діяльність з погляду цілеспрямованого формування громадянської нації, можна констатувати, що етап становлення культурно-етнічних співтовариств відображає, передовсім, стратегію самоорганізації на регіональному рівні, а не цілісність розвитку усього національно-державного утворення. На сьогодні ідея полікультуралізму не знайшла свого концептуального відображення в рамках державної політики і не оформлена інституційно.

У той же час, про амбівалентність державної політики України пишуть навіть західні аналітики. Так, С. Гантінгтон підкреслює, що «Україна є розщепленою країною з двома різноманітними культурами». Він підтверджує свої висновки результатами президентських виборів 1994 р., коли Західна Україна голосувала за Л. Кравчука, а Східна — за Л. Кучму. Посилаючись на одного з американських оглядачів, С. Гантінгтон робить висновок: «Ці вибори відбивають, навіть кристалізують розрив між європеїзованими слов'янами Сходу і Західною Україною, а також дозволяють «припустити, що Україна може стати російсько-слов'янською. Це не стільки етнічна поляризація, скільки розходження культур»⁷.

З думкою С. Гантінгтона погоджується інший британський аналітик А. Вільсон. Він вважає, що важливою характерною властивістю України є «реально існуюча серединна основа між українською і російською ідентичностями, що суперечить логіці державності, котра повинна консолідувати»⁸. Західні аналітики наголошують на проблемі «двох Україн», котру, як вони вважають, українські політологи намагаються не торкатися.

У ході політичної кризи в Україні протистояння Сходу і Заходу країни викликано не тільки культурними і національними особливостями, але і розходженнями в економічному розвитку регіонів. Об'єктивні показники дозволяють перевести політичний конфлікт між прихильниками двох кандидатів у президенти в іншу площину — протистояння промислово розвинених східних областей, що виступають економічними донорами, і слабко розвинених західних регіонів. У економічно потужних регіонах перевагу мають соціально-економічні потреби, у слабких же дефіцит промислового потенціалу компенсується культивуванням національних почуттів.

Оскільки громадянське суспільство в Україні тільки починає створюватися, становлення української нації як політичної здійснюється занадто повільно і до того ж болісно. Помилка українського політикуму та багатьох суспільствознавців полягає у тому, що вони у своїх численних проектах і програмах часто апелюють не до громадянськості, а до етнічності українців. А це гальмує процес перетворення культурної української нації в націю політичну. На наш погляд, необхідно йти іншим, більш результативним шляхом — від культивування громадянськості з її правовим та соціально-економічним наповненням до усвідомлення єдності,

територіальної цілісності та загальнонаціональної гідності однієї політичної нації.

Прогнозування поступу громадянського суспільства ґрунтується також і на виявленні тенденцій розвитку етнокультурного поля України. Радикальні соціальні зміни в Україні кінця ХХ — початку ХХІ століть призвели до глибокої кризи у сфері конструювання та підтримування соціальних ідентичностей. Фундаментальні перетворення охопили, першою чергою, царину політико-державних і національно-етнічних відносин. Поява нових державно-політичних утворень спричинила процес перегляду всієї системи категоризації навколишнього світу та місця в ньому індивідів і соціальних груп.

Однією з найважливіших форм соціальної адаптації до нових суспільно-політичних реалій стало формування та підсилення регіональної ідентичності на окремих територіях, що відзначаються стійкою історико-культурною, економічною та соціальною специфікою. Впродовж двох останніх виборчих кампаній 2004 і 2006 років спостерігалася безпрецедентна політична мобілізація виборців цього краю на основі актуалізації регіональної ідентичності. Визначну роль у цьому процесі, на думку автора, відігравали не стільки інтереси, скільки символи та ідентичності.

Бурхливі політичні події, пов'язані з проведенням виборів 2006, 2007 рр, викликали жвавий інтерес до проблем регіоналізму та регіональної специфіки окремих територій з їхніми мешканцями. Нинішні культурно-цивілізаційні колізії в Україні спонукають до змістовного переосмислення суспільних цінностей, що передбачає аналіз духовних, соціокультурних та історичних коренів як Заходу та Центру України, так і індустріальних східних регіонів держави.

Політизація ідентифікаційних питань, перетворення їх на чинник політичної боротьби на підставі більшої *зручності* і *звичності* для жителів східних і південних областей спілкуватися російською загрожує не просто збереженням чи поглибленням відмінностей, ці відмінності можуть лягти в основу ідентифікації, надаючи нового значення протиставленню «ми — вони» («Я — *російськомовний, не україномовний*», замість «Я — *українець*»). Накладаючись на контекст передвиборчих (і поствиборчих, оскільки формування і діяльність парламентської більшості та уряду згідно зі змінами до Конституції буде вельми непростим політичним дійством) політичних обвинувачень, такий новий спосіб ідентифікації може ще далі відштовхувати жителів різних регіонів один від одного.

Емпіричною базою аналізу ідентифікаційних критеріїв послугували дані загальнонаціонального опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України спільно з компанією СОЦИС у лютому 2001 року.

Розглянемо відповіді на питання, що безпосередньо стосуються складових запропонованої концептуальної моделі політичної самоідентичності: ставлення до політичного устрою, ставлення до політико-економічного устрою, ставлення до національно-культурного та геополітичного розвитку.

У процесі опитування з'ясовано, що преференції детермінує не так етнічна, як регіональна належність. Зокрема, преференції західних українців та західних росіян суттєво відрізняються від преференцій східних українців та східних росіян. Це зайвий раз слугує підтвердженням тези, що показник економічних преференцій виявляє ціннісно-ідеологічну ідентичність, бо саме регіонально-культурний чинник відіграє чи не найвагомішу роль у політичній соціалізації. А незначні етнічні відмінності всередині кожного регіону гіпотетично можна пояснити міграційними процесами⁹.

Наступним виміром ціннісно-ідеологічної ідентичності є зовнішньополітичні преференції, що їх визначають відповіді на питання «Якому шляху розвитку України Ви віддасте перевагу?».

Жоден геополітичний варіант не має явного переважання. Низьким залишається ставлення до розширення зв'язків із країнами СНД, що пояснюється насамперед нездатністю цієї пострадянської організації розв'язувати торгово-економічні проблеми країн-учасниць, що далось взяти в масовій свідомості населення України. Дуже малою є кількість прихильників інтеграції із Росією. Причинами цього, напевно, є небажання російського уряду останніми роками сприяти просуванню українських товарів на власний ринок, події в Чечні тощо. Про це також свідчить радше негативна оцінка політичної ситуації в Росії. Майже третина населення нашої країни обрала перспективу передусім зміцнювати східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь). Популярність цього варіанту пояснюється історичним минулим та близькістю і взаємною прихильністю східнослов'янських народів¹⁰.

Слід зазначити, що соціологічні дані фіксують певні відмінності в розподілі зовнішньополітичних преференцій за регіонами України. Так, у західному регіоні найбільше прихильників зміцнення державної незалежності (36,1%) та інтеграції із Заходом (26,1%), у центральному регіоні переважають прихильники

східнослов'янської інтеграції (24,3%). Союз України, Білорусі та Росії є найпопулярнішим зовнішньополітичним орієнтиром для респондентів Півдня (34,2%) та Сходу (43,5%), що, на нашу думку, зумовлено історико-культурними особливостями регіональних ціннісно-ідеологічних ідентичностей населення України.

Регіональна належність детермінує й геополітичні переваги. У західних українців та західних росіян вони суттєво відрізняються від переваг східних українців та східних росіян, що слугує на користь тези, що саме регіонально-культурний чинник відіграє чи не найбільшу роль у політичній соціалізації. Незначні етнічні відмінності в поглядах, наявні в кожному регіоні й особливо на Заході нашої країни, можна пояснити міграційними процесами й національно-культурною близькістю етнічних росіян до геополітичних орієнтирів мешканців Сходу України.

Регіонально-етнічний розподіл населення України на підставі відповідей на запитання

«Якому шляху розвитку України Ви віддасте перевагу?» (%)¹¹

Зовнішньополітичні орієнтації	Захід		Центр		Південь		Схід	
	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.	Укр.	Рос.
Передусім розширювати зв'язки у межах СНД	11,5	17,4	15,3	22,9	21,2	22,2	15,9	17,7
Розвивати відносини переважно з Росією	2,3	4,4	4,2	16,7	11,9	6,1	5,4	13,7
Зміцнювати насамперед східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	5,8	21,7	23,2	33,3	27,8	43,4	44,6	40,7
Встановлювати найтісніші зв'язки із розвиненими країнами Заходу	26,7	17,4	13,4	8,3	11,9	7,1	8,8	5,8
Опираючись насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	37,1	26,1	25,2	4,2	19,2	8,1	15,4	9,3
Різні регіони України мають обирати свій шлях	4,2	8,7	2,1	0	1,3	3,0	2,7	8,4
Інше	1,7	0	1,9	0	0	1,0	1,5	1,3
Важко відповісти	10,9	4,4	14,4	14,6	6,6	9,1	5,9	3,1

Проаналізувавши двовимірні таблиці, встановлено, що найбільшими симпатиками євроінтеграції є прихильники розвитку взаємин

із Заходом та група, що виступає за зміцнення державної незалежності. Водночас наголосимо, що доволі багато прихильників інтеграції України з північно-східними сусідами (СНД, Росією та східнослов'янським союзом) також не заперечують щодо вступу нашої держави до Європейського Союзу.

До речі, прихильники «євразійських» орієнтацій менш негативно оцінюють перспективу вступу України в Євросоюз, ніж «прозахідна» та «самостійницька» групи вступ нашої країни до східнослов'янського союзу: кількість противників євроінтеграції серед респондентів групи, що виступає за розширення зв'язків у межах СНД, — 9,9%, серед респондентів групи, що виступає за розвиток відносин переважно з Росією, — 10,2%, серед респондентів групи, налаштованої насамперед на зміцнення східнослов'янського блоку (Україна, Росія, Білорусь), — 12,8%. Натомість кількість противників східнослов'янської інтеграції серед «західників» 59,7%, серед «самостійників» 56,4%¹².

Такий розподіл відповідей засвідчує, що Європейський союз як зовнішньополітичний об'єкт є більш привабливим, ніж Союз Росії і Білорусі. Обидва зовнішньополітичні об'єкти є радше вимірами середнього диспозиційного рівня — політико-ідеологічної самоідентифікації, оскільки вони як об'єктні орієнтири з'явилися в українському політичному просторі нещодавно й не могли сприйматися як зовнішньополітичні ціннісні ідентитети. Щоб ці орієнтири засвоювалися як складові ціннісно-ідеологічної ідентичності, потрібна інтеріоризація їх у процесі політичної соціалізації.

**Співвіднесення відповідей на запитання
«Як Ви ставитеся до ідеї приєднання України
до Союзу Росії і Білорусі?»**

за ставленням населення України до вступу в Євросоюз (%)

Ставлення до вступу України в Євросоюз	Ставлення до ідеї приєднання України до Союзу Росії і Білорусі			
	Позитивно	Важко відповісти	Негативно	Загалом
Позитивно	57,7	18,4	32,4	100,0
Важко сказати	52,6	29,3	17,1	100,0
Негативно	67,5	10,4	11,1	1 00,0

Ставлення українського населення до вступу України в Євросоюз та ставлення до ідеї приєднання України до Союзу Росії і Бі-

лорусі можна віднести до середнього диспозиційного рівня (політико-ідеологічної ідентичності), що підтверджується даними, вміщеними в таблиці.

Бачимо, що люди, які позитивно ставляться до вступу в Євросоюз, також позитивніше налаштовані на вступ України до східнослов'янського союзу. Можливо, у свідомості цих респондентів такі геополітичні орієнтири є сумісними, бо вони враховують особливості ціннісно-ідеологічної ідентичності. Очевидно, незважаючи на часткову змістову неузгодженість вищого диспозиційного рівня із середнім, відбувається своєрідне світоглядне «примирення» двох різних за суттю та змістом геополітичних орієнтирів у межах політико-ідеологічної ідентичності, тобто поєднання «минулого» із «сьогоднем». Це є наслідком подоланням стану політичної маргінальності, яка набула поширення після руйнування звичного політичного простору й формування нових реалій. Таке «накладання» політично несумісних ідентитетів може тривалий час зберігатися в свідомості особистості.

Мабуть, існує певна «геополітична» амбівалентність свідомості у прихильників «євразійських» напрямів розвитку країни. Втім, можна припустити, що прихильність цих груп до європейського вектора свідчить не про їхні національно-культурні пріоритети, а радше про бажання жити в матеріально забезпеченому світі, бажано двомовному, адже ці групи позитивно ставляться до надання російській мові статусу офіційної. Така амбівалентність пояснює абсурдне на перший погляд гасло «В Європу разом з Росією!», тобто відбувається примирення «старого» і «нового», а не конфронтація їх. Це є хоча й суперечливим, але дуже позитивним моментом для формування української політичної нації.

Отже, можемо підсумувати, що в українському суспільстві *превалюють такі ціннісно-ідеологічні ідентичності:*

1) ідентичність, що поєднує західний (європейський) та незалежницький напрями із ліберально-економічними та авторитарними політичними цінностями;

2) ідентичність, що поєднує незалежницький напрям із ліберально-економічними та ліберально-політичними цінностями;

3) ідентичність, що поєднує «євразійський» напрям із етатистсько-економічними та авторитарними політичними цінностями;

4) ідентичність, що поєднує «євразійський» напрям із етатистсько-економічними та ліберально-політичними цінностями.

Отже, можна констатувати, що за останні роки (1994–2007 рр.) для ідентичностей, що поєднують показники ставлень до економічних та політичних перетворень, відбувається зміна геополітичних пріоритетів. Особливо це стосується тих ціннісно-ідеологічних ідентичностей, що поєднують відповідно ліберально-економічні з авторитарними та ліберально-економічні з ліберально-політичними ідентичностями: триває геополітична переорієнтація з «євразійських» орієнтирів на «західні» та «самостійницькі». Така переорієнтація поки не є однозначною. Велими високою залишається орієнтація на східнослов'янський союз. У носіїв ідентичностей, що поєднують етатистсько-економічні й авторитарні та етатистсько-економічні й ліберально-політичні ідентичності, відбулася переорієнтація лише в межах «євразійського» вектора: адже введення до моніторингу 1997 року варіанта зміцнення насамперед східнослов'янського блоку (Україна, Росія, Білорусь) призвело лише до перерозподілу преференцій. У цій групі суттєвою є орієнтація на зміцнення незалежності.

Виявлені ціннісно-ідеологічні ідентичності й динаміка їх за свідчують існування тривимірності континууму ціннісно-ідеологічних ідентифікацій. Разом з тим мусимо констатувати, що цілісні ціннісно-ідеологічні ідентичності є лише сегментом усього українського етнополітичного простору. Поряд з ними існують «неповні» ідентичності, що є наслідком незавершеності структурування українського суспільства. Однією з причин цього є нерозвиненість політичних партій, які часто-густо декларують незіставні ідеологічні цінності, що дається взнаки на особистісній політико-ідеологічній самоідентифікації.

Зафіксована нами динаміка ціннісно-ідеологічних ідентичностей свідчить про рухливість етнополітичного простору України. Виявлені зрушення у ціннісно-ідеологічній царині є позитивним моментом для формування громадянського суспільства.

Таким чином, між регіонами України (переважно між Заходом та іншими регіонами) існують досить суттєві розбіжності в поглядах на ряд питань, які можна умовно згрупувати в такі блоки: ставлення до радянського минулого та загалом історії України; бачення майбутнього України; ставлення до окремих проявів українського патріотизму; ставлення до статусу російської мови; оцінка ментальної і культурної близькості з жителями інших країн та регіонів; зовнішньополітичні орієнтації. Це дає підстави говорити про різні світогляди жителів зазначених регіонів і про

наявність передумов для формування на регіональному рівні субнаціональних ідентичностей, які, за певних обставин, можуть розвинутися або в єдину спільну національну ідентичність, або інтегруватися з певними інонаціональними ідентичностями. Однак, надію на більш оптимістичний розвиток подій дає та обставина, що наведені відмінності досі не стали приводом для виникнення антагоністичних міжрегіональних протиріч.

¹ Цит. за: Скворцов Н.Г. Этничность и трансформационные процессы // Этничность. Национальные отношения. Социальная практика. — СПб., 1995. — С. 8–25.

² Стефаненко Т.Г. Социальная психология этнической идентичности. — М., 1999. — С. 12.

³ Див.: Тоффлер О. Футуршок. — СПб., 1997.

⁴ Див.: Гусейнов Г., Драгунский Д. Национальный вопрос: попытка ответа // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 43–58.

⁵ Стефаненко Т.Г. Назв.праця; Драгунский Д. Навязанная этничность // Полис. — 1993. — № 5. — С. 24–30.

⁶ Виссон Л. Чужие и близкие в русско-американских браках. — М., 1999. — С. 179.

⁷ Див: Huntigton S.P. The Clansh of Civilization and the Remaking of World Order. — London/ Touchstone books. 1997. — P. 166.

⁸ Див: Wilson A. Elements of a Theory of Ukranian Ethno-national identivty // Nations and Nationalism. — 2002. — Vol.1 — P. 31–54.

⁹ Політичні орієнтації населення України: за два місяці до виборів. — К.: КМІС, лютий 2006 р.

¹⁰ Паніна Н. Чинники національної ідентичності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму в сучасній Україні // Соціологія... — 2005. — № 4. — С. 27.

¹¹ Резнік О. Політична смодентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. — К., 2003. — С. 118.

¹² Там само. — С. 119–124.